

- Päätalo, Kalle 2001: Kannaksen lomajuna. Jyväskylä.
 Rapola, Martti 1969: Simpukankuori. Uudistettu painos. Helsinki.
 Ruuth, Alpo 1969: Kämppe. Helsinki.
 Salo, Yrjö 1967: Kumiseva kallio. Keuruu.
 SAOB = Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Lund 1898–.
 Sillanpää, F. E. 1957: Nuorena nukkunut. 14. painos. Valitut teokset s. 151–357. Helsinki.
 Sinkkonen, Lasse 1973: Solveig ja Jussi. 3. painos. Porvoo.
 SMS = Suomen murteiden sanakirja 1–. Helsinki 1985–.
 Ukkola, Jukka 1994. Lööpinen. Lukuopas lööppejäkin syvemmälle. Juva.
 Waring, Gerhard 1986: Deutsches Wörterbuch. München.
 Valtonen, Hilja 1973: Oma kehu. Keuruu.
 Östergren, Olof 1981: Nysvensk ordbok. Andra bandet H–O. Stockholm (London).

*

A finn nevetés anatómiája

A finnben a nevetést általában kétszer vagy többször ismétlődő hangutánzó szóval fejezzük ki. Ezek *hV*, *hVh* vagy *hVV* hangkapcsolatból állnak (ahol a magánhangzó *u* és *y* kivételével bármi lehet), pl. *ha* ~ *hah* ~ *haa*, *he* ~ *heh* ~ *hee*, *ho* ~ *hoh* ~ *hoo*. A nevetést igékkel (pl. *hihit/tää*, *-ellä*, *hohot/taa*, *-ella* ja *hähät/tää*, *-ellä*) és főnevekkel (pl. *hihitys*, *hohotus* ja *hähätys*) is ki lehet fejezni.

Az ide tartozó szavak között apró jelentéskülönbségek figyelhetők meg, pl. a *ha* ~ *hah* a Nykysuomen sanakirja szerint általában nevetést fejez ki, de a *hahaa* ~ *hahhaa* 'gúnyos nevetés' stb.

A szépirodalomban ezek a hangutánzó szavak rendre felbukkannak, gyakoriságuk a témától és az író „hajlamától” függ. Ezek a szavak a fordítóknak néha leküzdhetetlen nehézségeket okoznak, hiszen az onomatopoeikus kifejezéseknek sokszor nincsenek meg a pontos megfelelőik, ráadásul különféle konnotatív jelentések társulnak hozzájuk. A fordító lehetőségei: a) igyekszik a legpontosabb szót, kifejezést megtalálni anyanyelvében, b) a szót változtatlan formában építi be a fordításba, c) egyáltalán nem fordítja le.

JUHA LESKINEN

A mordvinföldi víznevek keletkezéstörténeti kérdései

MATICSÁK Sándor

1. A helynevek keletkezéstörténeti csoportjai

A nevek keletkezéstörténeti vizsgálata során a Hoffmann István által kidolgozott névelemzési rendszert (Hoffmann 1993: 68–119) alapul véve a következő kategóriák különíthetők el: 1) szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek; 2) morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek; 3) jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek; 4) szerkezeti változással alakult nevek; 5) névátvételek.

Ezek közül az első négy csoport a belső keletkezésű nevek létrejöttét vizsgálja, az ötödik csoport pedig a jövevénynevekkel foglalkozik, ezt Hoffmann külső névalkotásnak is nevezi (Hoffmann 1993: 69). A mordvinföldi nevek vizsgálata során sokszor okoz nehézséget e két, egymással szemben álló csoport elkülönítése. A mordvin és az orosz eredetű nevek egymás mellett élnek, a mordvin anyanyelvű beszélők nemcsak a mordvin, hanem az orosz neveket is használják, így – a névhasználat síkján – szinte lehetetlen elkülöníteni a két etimológiai réteget egymástól, például az *Iñelej* mordvin eredetű víznév (vö. md. *iñe* 'nagy', *lej* 'folyó'), ugyanakkor mára a hivatalos, orosz névrendszernek is tagjává vált.

A vízneveket a következő kategóriákba lehet besorolni – a csoportosításhoz vö. Tóth Valéria (2001: 165–217) ómagyar névanyagon végzett kutatásait.

1.1. Szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek. Ebbe a csoportba azokat a helyneveket soroljuk, amelyek „keletkezésükkor szintagmatikus szerkezetként jöttek létre. E szerkezetek mindkét tagja valamiféle információt ad a helynév denotátumáról, tehát funkcionális jegyet kifejező névrésznek tekintendő.” (Hoffmann 1993: 70). Ebben a szerkezetben mindig kétrészes nevek jönnek létre.

1.1.1. Minőségjelzős szerkezetek

a) A kiemelő jelzői összetételben „az előtag mindig a denotátum valamely tulajdonságát jelöli meg, az utótag pedig csaknem minden esetben földrajzi köznévi névrész” (Tóth 2001: 167). E csoportban legtöbbször képzett mel-

léknév fordul elő (*Pisztrángos-patak, Sáros-patak*). Az előtag szemantikailag sokféle kategóriát képvisel (méret, alak, állapot stb.).

b) A kijelölő jelzői összetételben a jelző csak valamihez viszonyítva értelmezhető, a *kis- ~ nagy-, alsó- ~ felső-, al- ~ fel-* névpárokka alkotott nevek tartoznak ide: *Kisrákos, Kisszalatna, Alsószuha, Felsővisó*.

c) A megkülönböztető jelzős szerkezetek a következőképpen írhatók le: „az az <utótag>, amely az <előtag> közelében fekszik” (Tóth 2001: 169) Ebben a csoportban általában helynévi elő- és utótag bukkan fel: *Abaiújrakos, Hagymáslápos, Káptalanhodos*.

1.1.2. Birtokos jelzős szerkezetek

a) A jelöletlen birtokos jelzős szerkezetek egy része személynévi elemet tartalmaz, de sokszor „az ilyen helynevek az általuk jelölt objektum elhelyezkedésére utalnak, vagy arra, hogy az adott hely valamely más helynek a része”: *Bózsza-fő, Szomolnok-fő* (a patak forrásvidékét jelöli), *Szerencs-patak* (e település patakja) (Tóth 2001: 170).

b) A jelölt birtokos jelzős szerkezetek egy része ún. „valós birtokviszonyt” fejez ki, személynév, nemzetségnév, foglalkozás- vagy méltóságnév szerepel e csoportban (*Csákány pataka*). De találkozhatunk „nem valós birtokviszonnyal” is: az *Aranyos pataka* név tulajdonképpen nem más, mint *Aranys-patak*, azaz a birtokos személyrag itt nem tölt be semmiféle funkciót.

1.2. Morfematikai szerkesztéssel alakult nevek. „A morfematikai szerkesztés azt a névalkotási eljárást takarja, amelynek során valamely nyelvi elem egy kötött morféma (képző, jel, rag) vagy ahhoz hasonló funkciójú elem (névutó) hozzákapsolásával helynévi szerep betöltésére válik alkalmassá.” (Hoffmann 1993: 73). A magyar víznevekben leggyakrabban előforduló képző az *-s* (*Békás, Füzes, Hodos, Hódos, Mohos, Komlós, Rákos, Sós, Sulymos*) és a *-d* (*Disznód, Érd, Homoród, Jód, Nyárád*), de szerepet játszik a *-gy* (*Füzege, Egeregy*), az *-ó* (*Csurgó*) és a *-ny* (*Hangony*) is.

1.3. Jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek. „A nyelv meglévő belső elemkészletét oly módon használják fel helynévként, hogy az új (helynévi) jelentés kialakulása az alaki szerkezet változása nélkül történik meg” (Hoffmann 1993: 92). Ezen a csoporton belül megkülönböztethetünk jelentéshasadással, jelentésbővítéssel, metonimikus, metaforikus és indukciós névadással létrejött neveket. Ezek közül a víznevek létrejöttében két csoport játszik szerepet, a jelentéshasadás és a metonimikus névadás.

a) Jelentéshasadással akkor jönnek létre helynevek, ha „puszta földrajzi köznévből – bármiféle formáns (lexéma, képző) hozzákapsolása nélkül – helynév keletkezik”: *Morotva, Patak, Sár, Szék*.

b) A metonimikus névátvitellel keletkezett helynevek mindig egyrészes nevet hoznak létre. Víznevek ilyen módon településnevekből keletkezhetnek (ez lényegesen ritkább irányú névfejlődés, mint a víznév > településnév): a *Szerencs* víznév névadójául a mellette fekvő település szolgált.

1.4. Szerkezeti változással alakult helynevek. „Az idetartozó nevekben a tulajdonnévi jelentés magvának, a denotatív jelentésnek a változatlansága mellett a helynév alakját érintő változás megy végbe. [...] A szerkezeti változás a helynevek keletkezésében mintegy a jelentésbeli névalkotás fordított folyamatának tekinthető.” (Hoffmann 1993: 121). E kategória fő csoportjai: ellipszis, redukció, kiegészülés, bővítés, deetimologizáció, népetimológia. A víznevek esetében az első négy csoporttal kell számolnunk.

a) Az ellipszis során a kétrészes név egyrészesé válik, azaz egy funkcionális-szemantikai egység (általában a földrajzi köznévi tag) eltűnik. Egy ideig a két névfajta egymás mellett él, s később a rövidebb forma diadalmaskodik: *Árapatak > Ára, Árkospatak > Árkos*.

b) A redukció „kisebb léptékű” változást eredményes, csak egy névelem esik ki: *Füzi pataka > Füzi-patak*.

c) Mindezekkel ellentétes irányú változás a kiegészülés: a névbe egy osztályjelölő földrajzi köznév kerül be. Az új név alapjául a már meglévő helynév szolgál, ez lehet idegen eredetű és belső keletkezésű (*Aranyos > Aranyos pataka, Komlós > Komlós pataka*) egyaránt (ilyenkor általában birtokos jelzős szerkezet jön létre). A víznevek között gyakori ez a névalkotási forma, az idegen eredetű, „jelentéssel” nem rendelkező, a helyről információt nem szolgáltató nevet megtoldották a helynévfajta egyértelműen meghatározó névrésszel. A magyar víznevek között sok kiegészüléssel létrejött, szláv eredetű név található, pl. *Borza-patak, Darza-patak, Kemence-patak, Kemesnye-patak, Kompa-patak, Lepence-patak, Szikince-patak, Sztelin-patak*.

d) A bővítés a redukcióval állítható párba: a név csak egy névelemmel (gyakran birtokos személyraggal) bővül: *Sövényház > Sövényháza*.

2. A mordvinföldi víznevek keletkezéstörténeti kategóriái

2.1. Szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek

Az általam vizsgált több mint ezeregyszáz mordvinföldi víznév közel 55 százalékát soroltam ebbe a csoportba, így ez a kategória tekinthető a legproduktívabb névalkotási modellnek. A szintagmatikus szerkesztés révén mindig

kétrészes nevek jönnek létre, amelyek alaptagja valamilyen földrajzi köznév. Ezek között a földrajzi köznevek között egyaránt találhatók mordvin és orosz eredetűek, gyakorisági sorrendjük – a vizsgált korpusz esetlegessége és egyetlensége ellenére is – egyértelműen mordvin túlsúlyt mutat: az ide sorolt víznevek mintegy 90 százaléka mordvin eredetű földrajzi köznevet tartalmaz! A földrajzi determinánsok gyakorisági listája a következő képet mutatja: md. *lej/läj* (*lejne*, *lejka*) 'folyó' (177 előfordulás), md. *latko/latka*, *lutko/lotka* 'árok, vízmosás, patak' (113), md. *lišma/lišma* 'forrás' (94), md. *erke/ärkä* (*ärke*) 'tó' (48), or. *ovrag* 'vízmosás, szakadék' (12), or. *kluč* 'forrás' (6), md. *šolt*, *šolgovi* E 'gát, (mesterséges) tó' (6), or. *boloto* 'mocsár' (5), md. *lejpra/läjpä* 'forrás, folyó forrása' (5), or. *prud* '(mesterséges) tó' (5), md. *čej/šaj* 'mocsár' (4), or. *ožero* 'tó' (4), or. *rodnik* 'forrás' (4), md. *ved* 'víz, folyó' (4), md. *ekšej/eši*, *aši*, *jäši* 'kút; forrás' (3), md. *lajmä* M 'rét, tavasszal víz alá kerülő rét' (3), md. *lišmapra/lišmaprä* 'forrás' (3), or. *rečka* 'folyócska, patak' (3), or. *strelka* 'földnyelv' (3), md. *pra/prä* 'fej, fő' (2), or. *rukav* (*reki*) 'folyóág' (2), md. *ešipra* 'kútfő' (1), or. *kolod'ec* 'kút' (1), md. *kurgo/kurga* 'száj, nyílás' (1), md. *lašmo/lašma* 'mélyedés, szakadék, kis völgy' (1), or. *lužä* 'tócsa, pocsolya' (1), md. *pramo/prama* '(folyó)torkolat' (1), or. *zaliv* 'öböl' (1). (Rajtuk kívül kilenc olyan – nem víznévspecifikus – determinánst találtam, amely metonimikus úton vált hidronimák alaptagjává, ezek egyedi eseteket, egy-két példával: md. *kuro/kur* 'bokor, cserje; falu, utca része'; *mact/matf* 'verem, pince'; *nal* 'liget'; *pize/pizä* 'fészek'; *pora* 'liget, berek, kis erdő'; *potmo/potma*, *potmaks* 'vminek a belseje, feneke; alap'; *tarka* 'hely'; *ulo/ulä* 'földnyelv'; or. *pojma* 'legelő', *dol* 'völgy'.)

2.1.1. Minőségjelzős szerkezetek

2.1.1.1. Kiemelő jelzős szerkezetek, amelyekben az előtagok mindig a denotátum valamely tulajdonságát jelölik meg, s ebből következően sokféle szemantikai kategóriát képviselnek. Lássunk ezek közül néhányat:

a) Az előtag a víz valamely tulajdonságára utal, pl. a **színére** (*Ašo lišma* < md. *ašo/akša* 'fehér', *Čornaja rečka* < or. *čornij* 'fekete', *Raužo erke* < md. *raužo/ravža* 'fekete', *Señ lišma* < md. *señ/señ* 'kék', *Ťuža lišma* < md. *tuža/tužä* 'sárga'), a **hőfokára** (*Kelme lišma* < md. *kelme/kelmä* 'hideg', *Lembe ved* < md. *lembe/lämbä* 'meleg'), **ízére** (*Čapamu lejbra* < md. *čapamo/čapama* 'savanyú', *Lambama latka* < md. *lambamo/lambama* 'édes', *Sal lišma* < md. *sal* 'só'), **szagára** (*Čiñev latka* < md. *čiñev*, *šiñej/šiñi* 'szagos, büdös'), **tisztaságára** (*Čišťan lišma* < or. *čistij* 'tisztá', *Rudaziv erke* < md. *rudazov/rudazu* 'sáros'), **hangjára** (*Dorni lišma* < md. *dornoms* 'zúg, moraj-

lik', *Gajni lišma* < md. *gajñems* 'cseng, zeng, hallik', *Rangi lišma* < md. *rangoms/rangams* 'kiabál, ordít') stb.

b) Az előtag utalhat a vízfolyás **nagyságára** (*Inhelej* < md. *ine/iñä* 'nagy', *Malij rukav* < or. *malij* 'kis, kicsi', *Oču läj* < md. *očuv/oču* 'nagy'), **hosszúságára** (*Dolgoj erke* < or. *dolgij* 'hosszú', *Kuvaka ulu latku* < md. *kuvaka* 'hosszú'), **szélességére** (*Širokoj erke* < or. *širokij* 'széles'), **alakjára** (*Kičke-re erke* < md. *kičke-re/kičkar* 'görbe, hajlott', *Krutoj lišma* < or. *krutoj* 'merek', *Vide lej* > md. *vide/vidä* 'egyenes'), **vízhozamára** (*Koške lej* < md. *koške/koška* 'száraz', *Načka latka* < md. *načko/načka* 'nedves, nyirkos', *Solaj ved* < md. *solams* 'elolvad') stb.

c) Az előtag utalhat a meder **anyagára** (*Čovar latka*, *Šuvarläj* < md. *čovar/šuvar* 'homok', *Galka lej* < or. *galka* 'kavics', *Kev latko* < md. *kev* 'kő') és **mélységére** (*Domka latko* < md. *domka* 'mély') stb.

d) Az előtag utalhat a környék **növényzetére**: *Kamišlejka* < or. *kamiš* 'káka, nád', *Kaňst erke* < md. *kaňst/kaňtf* 'kender', *Kelu ovrag* < md. *kelu* 'nyírfa', *Kuzlej* < md. *kuz* 'lucfenyő', *Leplej*, *Lepe ešina* < md. *lepe/lepä* 'éger', *Mohovoje boloto* < or. *moh* 'moha', *Pekše lišma* < md. *pekše/päša* 'hárs', *Piče erke* < md. *piče/piča* 'fenyő', *Poj lej* < md. *poj/poju* 'rezgő nyárfa', *Tumalej* < md. *tumo/tumä* 'tölgy' stb.

e) Az előtag utalhat a környék **állatvilágára**: *Atakš lej* < md. *atākš* 'kakas', *Borsuk latko* < or. *barsuk* 'borz', *Điga lej* < md. *điga* 'liba', *Kargalejka* < md. *kargo/kargä* 'daru', *Katka lišma* < md. *katka* 'macska', *Kavalon lišma* < md. *kaval* 'kánya', *Mačej lišma* < md. *mačej/maci* 'lúd, liba', *Numala latka* < md. *numolo/numal* 'nyúl', *Ovta latka* < md. *ovto/ofta* 'medve', *Ožaz erke* < md. *ožas/vožas* 'veréb', *Rivež latka* < md. *riveš* 'róka', *Saraz latko* < md. *saras* 'tyúk', *Šeske erke* < md. *šeške/šäškä* 'szúnyog', *Vatrakš erke* < md. *vatrakš* 'béka', *Vaz lej* < md. *vaz* 'borjú' stb.

f) Az előtag utalhat a vízfolyás **helyére, helyzetére**: *Kužo lišma* < md. *kužo/kužä* 'tisztás', *Lesnoj ovrag* < or. *lesnoj* 'erdei', *Pakša šolgovi* < md. *pakša/pakša* 'mező', *Viř lej* < md. *viř* 'erdő' stb.

g) Az előtag utalhat a víz mentén folyó **gazdasági tevékenységre**: *Čel'nik latko* < or. *pčel'nik* 'méhes, méhészet', *Đogod lej* < or. *d'ogot* 'kátrány', *Levož prud* < md. *levš/levaš* '(áztatott, puhított) faháncs', *Näške latka* < md. *neške/neška* 'méhkas, kaptár', *Pängelej* < md. *peñge/peñga* 'tűzifa, hasábfá', *Parma latka* < md. *parmo/parma* 'gerenda, farönk, tuskó' stb.

h) Az előtag utalhat **vízmenti építményre**: *Ambar šolgovi* < or. *ambar* 'magtár, hombár', *Gumennij ovrag* < or. *gumno* 'szérű', *Pekařna latko* < or. *pekařna* 'pékműhely', *Sed lej* < md. *sed/šed* 'híd', *Utomo lejbra* < md. *utomo/utam* 'csűr, hombár', *Ved'gev latko* < md. *ved'gev* 'vízimalom' stb.

i) Az előtag lehet népnév: *Mokša lej* < md. *mokšo/mokša* 'moksa', *Mordovskij ovrág* < or. *mordovskij* 'mordvin', *Ruz lišma* < md. *ruz* 'orosz', *Tatar ešine*, *Tatar lišma* < md/or. *tatar* 'tatár' stb.

2.1.1.2. Kijelölő jelzős szerkezetek, amelyekben a jelző csak valamihez viszonyítva értelmezhető. Ilyen oppozíciós párok: **alsó – felső**: *Ali lajma* < md. *alo/alä* 'alul, lent' – *Veře lajma*, *Veře pojma* < md. *veře/värä* 'fent'; **elől lévő – vmi mögött, hátul lévő**: *Ikļej* < mdE. *ikele* 'elől lévő', *Peředhaja řečka* < or. *perednij* 'elől lévő, elülső' – *Udalš pokš latko* < mdE *udalo* 'mögött'; **közeli – távoli**: *Malaso kañšt' erke* < md. *malaso/malasä* 'közel' – *Vasolo kañšt' erke* < md. *vasolo* 'távol, messze'; valamint **középső**: *Kunškaso latko* < md. *kunčka/kučka* 'közép', *Sředhij ovrág* < or. *sředhij* 'középső'; **sorszámnevek**: *Omboče lejne* < md. *omboče/ombäčä* 'második', *Pervoj latka*, *Pervoj lišma latko* < or. *pervij* 'első' stb.

2.1.2. Birtokos jelzős szerkezetek

a) A jelöletlen birtokos jelzős szerkezetek közé azokat a neveket soroltam, amelynek előtagja: **személynév** (apai név, gúnynev is), pl. *Aržaj lišma*, *Elin ovrág*, *Hořmo erke*, *Krol lišma*, *Matvej lejbrä*, *Oškin vrak*, *Popov ključ*, *Učaj lišma*, *Vašilej lašmo*, *Zahar latka*; **foglalkozásnév**: *Milčija bolota* < or. *milčija* 'rendőr', *Soldat lej* < or. *soldat* 'katona'; **méltóságnév**: *Barskij prud* < or. *barskij* 'úri, bárói'; *Bojar lišma* < or. *bojar* 'földesúr, bojár' stb.

b) A jelölt birtokos jelzős szerkezetek minden általam gyűjtött adatban mordvin -*n* genitivusi ragot tartalmaz. E kategória első alcsoportjába a személynevi előtagokat (*Loňan lišma*, *Makar vaškañ latka*, *Mavoñ erke*, *Šivojeñ lej*), a másodikba pedig a köznéveket soroltam, pl. *Kužoñ lišma* < md. *kužo/kuža* 'tisztás', *Lageřen žolt* < or. *lager* 'tábor', *Pazoñ lišma* < md. *paz/pavas* 'isten', *Viřen vrag* < md. *viř* 'erdő' stb.

2.1.3. Mennyiségjelzős szerkezetek. Ez a legkisebb csoport, csak néhány adatot találtam (ugyanúgy, ahogy a magyar víznevek körében is csak ritkán fordul elő e szerkezet): *Kolmo lišmaprat* < md. *kolmo/kolma* 'három', *šišem lišma latko* < md. *šišem/šišam* 'hét' stb.

A fentebb ismertetett kategóriák rendkívül egyenetlen megterhelésűek: a kiemelő jelzős szerkezetek az összes feldolgozott adatmennyiség 83%-át alkotják, a birtokos jelzős 9%-ot, a kijelölő jelzős szerkezetek pedig 8%-ot tesznek ki. A mennyiségjelzős szerkezet nagyon kis mértékben van jelen, a megkülönböztető jelzős szerkezetre pedig a vizsgált korpuszban egyáltalán nem találtam adatot (ellentétben a magyar nevek megoszlásával, ahol ez az alcsoport viszonylag jelentős).

2.2. Morfematikus szerkesztés révén létrejött képzett nevek

A mordvin szakirodalomban a mai napig egyeduralkodó az etimológiai megközelítés és a földrajzi köznevek (mordvinföldi terminológiával: a topoformánsok) vizsgálata, s viszonylag keveset foglalkoznak a képzők leírásával és rendszerezésével, holott a mordvinföldi víznevek nagyon sok képzőt tartalmaznak. Az egymástól gyökeresen különböző két fő névrendszer, az orosz és a mordvin egymás mellett (vagy inkább „egymáson”) élése számtalan problémát vet fel a képző kutatások terén is.

A térség mai névrendszere képzőkben gazdag: egyrészt az orosz eredetű nevek nagy része képzés útján jött létre, másrészt pedig az adaptáció, az orosz grammatikai nemekhez való igazítás során a mordvin nevek is gyakran vettek fel valamilyen szuffixumot.

A mordvinföldi víznevek képzőit gyakorisági szempontok alapján rendezve adom közre. A képzők túlnyomó többsége orosz eredetű, a néhány névben megfigyelhető mordvin képzőket külön csoportban adom meg.

2.2.1. -ka

Az orosz víznevek a *reka* 'folyó' és a *voda* 'víz' alaptagokhoz való igazodás miatt általában nőneműek, így a -ka képző a hidronimák között nagyon gyakori. Ugyancsak megkaphatják ezt a képzőt a nem orosz eredetű nevek az adaptáció, az orosz víznévrendszerbe való betagozódás során (pl. md. *Insar* > *Insarka*). A -ka megterheltsége a Volga-vidéken változó: a Kalugai területen Nyikonov (1962: 27) számításai szerint a víznevek 51,5%-a, míg a Szimbirszki területen csak 10%-a hordozza ezt a képzőt (Baraskov 1974: 21).

A -ka eredetileg kicsinyítő képző volt, s kis folyók, falvak, nevében fordult elő. A víznevek között a deminutív jelleg sokáig megmaradt, de a településnevek körében ezt a jellemvonását hamar elvesztette. Ennek oka egyrészt a *derevna* 'falú' alaptaghoz való igazodás, másrészt a személynevi eredetű helynevek számának növekedése volt. A -ka kicsinyítő képző az egyszerű emberek nevében a XVIII. század végéig–XIX. század elejéig produktív volt. A személynév apai névvé válva kétféle úton fejlődött: vagy a kicsinyítő képző után került az -in patronimikus képző (> -kin, mely később településnévvé -kino formában vált), vagy pedig az -ov/jev, -in patronimikus képzőhöz kapcsolódott a -ka (> -ovka/-jevka, -inka). Ezek később analogikusan bármilyen településnévhez kapcsolódhattak. A XIX. századtól a -ka településnévképzőként improduktívvá vált, helyét más képzők vették át (Nyikonov 1965: 73; Szuperanszkaja 1964: 76–77).

A mai Mordvin Köztársaság településnevei között a -ka (önállóan és képzőbókok részeként) közel 500-szor fordul elő (azaz az összes településnév

30%-ában jelen van). Másodlagos, orosz betelepülők által hozott jellegét két tényező bizonyítja: egyrészt az 1671-es birtokösszeírási könyvben szereplő településneveknek még csak 12%-ában bukkan fel, másrészt pedig a mai nevek között az orosz eredetűek aránya közel 85% (Maticsák 1995: 136–137).

A *-ka* képzős nevek között markáns csoportot alkotnak a *-lejka/-lajka* elemű nevek, adatbázisomban a víznevek és a (víznévi eredetű) településnevek között 53 ilyen szuffixummal ellátott név szerepel, pl. *Aťašlejka*, *Javlejka*, *Kamišlejka*, *Kanaklejka*, *Kulišlejka*, *Leplejka*, *Šengilejka*, *Tumalejka*, *Turlejka*, *Ušlejka* stb. (a *-lej/-laj* elemű név ennek kétszerese). A *-lej/-laj* > *-lejka/-lajka* fejlődést egyrészt a kicsinyítő képző elterjedése, másrészt az orosz grammatikai nemekhez való igazodás, a „víznevesítés” indukálta.

A *-ka* kicsinyítő képző használatának speciális esete a mellékvíz megnevezése, pl. *Don* > *Dohec*, *Drava* > *Dravica*, *Orava* > *Oravica*, *Sava* > *Savica*, *Už* > *Užok*, *Vah* > *Važec* (Kiss 2000: 11). Ilyen névtípusra a mordvinföldi víznevek között is találtam két példát: *Pjana* > *Pjanka*, *Rudha* > *Rudhačka*.

Mordvinföldön számos olyan *-ka* képzőjű víznév található, melynek van településnévi párhuzama is. Ezeket a névpárhuzamokat a *-ka* képző megléte/hiánya alapján a következő csoportokba lehet besorolni:

a) A víznév és a településnév alakilag egybeesik, mindkettő tartalmaz *-ka* képzőt, pl. *Javlejka*, *Kamenka*, *Kamišlejka*, *Kulišlejka*, *Leplejka*, *Pajevka*, *Rahmanka*, *Šengilejka*, *Sverbejka*, *Turlejka*, *Ušlejka*, *Varmažejka*.

b) A víznév *-ka* képzőt tartalmaz, a településnév semlegesnemű képzőt vesz fel, pl. *Aťašlejka* (vn.) ~ *Aťaševo* (tn.), *Čeberčinka* ~ *Čeberčino*, *Lavovka* ~ *Lavovo*, *Pšenka* ~ *Pšeņevo*, *Suhovka* ~ *Suhovo*, *Žegalovka* ~ *Žegalovo*.

c) A víznév *-ka* képzőt tartalmaz, a településnév többes számban áll, pl. *Barahmanka* (vn.) ~ *Barahmani* (tn.), *Kočkuška* ~ *Kočkuši*, *Lomatka* ~ *Lomati*, *Načenalka* ~ *Načenali*.

d) A víznév *-ka* képzőt tartalmaz, a településnév nem hordoz képzőt (hímnemű alak), pl. *Insarka* (vn.) ~ *Insar* (tn.), *Konopatka* ~ *Konopat'*, *Lambirka* ~ *Lambir'*, *Neřlejka* ~ *Neřlej*, *Piksaurka* ~ *Piksaur*, *Uřejka* ~ *Uřej*.

e) A településnév *-ka* képzőt tartalmaz, a víznév nem hordoz képzőt (hímnemű alak), pl. *Ínelej* (vn.) ~ *Ínelejka* (tn.), *Insar* ~ *Insarka*, *Mokša* ~ *Mokšanka*, *Užalej* ~ *Užalejka*.

2.2.2. *-ov/-jev*

Az *-ov/-jev* képző eredetileg birtoklást, valamihez tartozást fejezett ki, s főleg személynevek szuffixumaként fordult elő, az – eredetileg birtokviszonyt kifejező – apai név képzőjeként. Helynévképzőként a feudális tulajdonjogok kiszélesedésével vált produktívá, abban a korban, amikor a tele-

pülés(rész) általában a tulajdonosról kapta a nevét. Idővel a tulajdonos és a falu neve közti viszony megszűnt, így ez a képző nem birtokosi jelentésű helynévképzővé alakult át.

Az *-ov/-jev* az orosz, ill. eloroszosított településnevek egyik leggyakoribb képzője, általában más szuffixumokkal képzőbokrót (*-ovka/-jevka*, *-ovki/-jevki*, *-ovo/-jevo*) alkotva lép fel. Nyikonov (1971: 169) vizsgálatai szerint a XVII. század elejéig a Brjanszk–Tula–Rjazany–Arzamasz vonaltól (azaz hozzávetőlegesen a XVI. századi mordvin–orosz etnikai határtól) északra az *-ov/-jev* és az *-in*, ettől délre pedig a *-ka* képző volt a gyakoribb. Később a *-ka* az északi területeken is általánossá vált.

A birtoklást, a tulajdonviszonyt kifejező jellegből adódóan az *-ov/-jev* elsősorban személynévi eredetű településnevekben bukkan fel leggyakrabban. Számításaim szerint a Mordvin Köztársaság etimologizálható településneveiből 607 hordozza ezt a képzőt (egyedül mindössze hat, a többi képzőbokról részeként), s ezek közel 90%-a antroponimikus eredetű.

Mindebből következően e képző a víznevek körében lényegesen kisebb produktivitású, mint az előbb tárgyalt *-ka* szuffixum. Az általam gyűjtött anyagban az *-ov/-jev* önállóan nem fordul elő, s az *-ovo/-jevo* szuffixumra is csak néhány adatot találtam (pl. *Hvoščevo* < or. *hvošč* 'zsurló', *Čertovo boloto*, *Čertovo ozero* < or. *čort* 'ördög'). Ezek a víznevek javarészt állóvizeket jelölnek, ez az *ozero*, *boloto* alaptaghoz való igazodásból fakad.

Lényegesen több az *-ovka/-jevka* szuffixumot tartalmazó víznév. Az etimologizálható nevek túlnyomó többsége a környező növény- és állatvilágra utal, pl. *Jelhovka* (< or. *ol'ha* 'égerfa'), *Kamišovka* (< or. *kamiš* 'káka, nád'), *Lepjevka* (< md. *lepe/lepə* 'égerfa'), *Pajevka* (< md. *poj/poju* 'nyárfa'), *Pičevka* (< md. *piče/pičə* 'fenyő'), *Šelejevka* (< md. *šeľej/šeli* 'szilfa'). Nem zárható ki, hogy ezek egy része személynévi közvetítéssel vált víznevekké (pl. *kul'ik* 'szalonka' > *Kul'ikov* szn. > *Kul'ikovka* vn.).

2.2.3. *-in*

Eredetileg az *-in* is birtoklást kifejező képző, akárcsak az *-ov/-jev*. A közöttük lévő különbség tótani jellegű volt: a kemény tövű névszók *-ov*, a lágy tövűek *-jev*, míg az *-a/-ja* végű főnevek *-in* képzőt vettek fel. Ez a képző is elsősorban személynevekhez kapcsolódott, s sokszor képzőbokokban (*-ino*, *-inka*, *-anka*, *-jenka*, *-kino*, *-cino*) lépett fel. Mivel ez a képző is antroponimikusnak tekinthető, érthető, hogy a víznevekben lényegesen kisebb mértékben képviselteti magát, mint a településnevek körében. A Mordvin Köztársaság területén 114 *-in* elemet tartalmazó településnevet találtam (ennek közel 80%-a személynévi eredetű), míg a víznevek között mindössze néhány adatra

bukkantam (pl. *Levžinka* < md. *levš/levás* 'áztatott, puhított faháncs; *Ržavčina* < or. *ržavij* 'rozsdás').

2.2.4. Plurale tantum

A helynevek között néha többes számú alakokkal is találkozhatunk. Ez – leszámítva az *Alpok*, *Andok* és a *Kanári-szigetek* típusú, „valódi többes számot” – nem reális plurálist fejez ki, például a *Mosti* falunév nem több hídra utal, hanem csak 'falu a hídnál' jelentése van (Nyikonov 1962: 24). Létrejöttében talán az analógia – és esetleg a más névtípustól való elkülönülés –, ill. az adaptáció játszhat szerepet (a többes számú alakok között feltűnően sok a nem orosz etimológiájú név). Az analógia kiindulópontjául a or. *višelki* (< *višelok* 'új település') szolgálhat. A többesjel nemcsak magában, hanem képzőbokok (-*ki*; -*iči*, -*ši*, -*iščī*, -*ošči*; -*ni*, -*ani*; -*ci*, -*ici*, -*anci*, -*inci*; -*ovci*/-*jevci*; -*ovki*/-*jevki*; -*inki*) részeként is felléphet.

A mordvinföldi településnevek között 177 többesjelet tartalmazó adatot találtam (pl. *Guzinci*, *Kaŋguši*, *Kergudi*, *Kiržemani*, *Kurtaški*, *Manadiši*, *Meļšani*, *Pičinguši*, *Pikšasi*, *Pošati*, *Šajguši*, *Sirēši*, *Širinguši*, *Šuvari*), ezek háromnegyede köznévi eredetű, s csak 55 százaléka orosz etimológiájú.

Szuperanszkaja orosz név anyagon végzett vizsgálatai szerint (1964: 78–79) a plurale tantum elsősorban településnevekben fordul elő, ritkábban felbukkan hegyek, szigetek nevében is, de szinte teljesen hiányzik a víznevekből. Ehhez képest a mordvinföldi víznevek etimológiailag felfejthető adatai között több mint egy tucat többes számú alakot találtam, pl. *Dubki* < or. *dub* 'tölgyfa'; *Boļšije Krugli*, *Malije Krugli* < or. *kruglij* 'kerek'; *Kul'iki* < or. *kul'ik* 'szalonka'; *Lubinki* < or. *lub* 'háncs, rost'; *Močalki*, *Močilki* < or. *močalo* '(kender)áztatás'; *Tatarskije prudi* < or. *tatarskij* 'tatár', *prud* '(mesterséges) tó'; *Ťelimerki* < md. *ťelīm* 'téli szálláshely', *erke* 'tó'.

2.2.5. Melléknévi alakok

Az orosz névtani rendszer egyik legjellemzőbb névtípusa, vagy pusztánévadás révén vagy elliptikus szerkesztésmód útján jön létre: *Lesnoj pošelok* > *Lesnoj*, *Lesnoje šelo* > *Lesnoje* (falunévek), *Lesnaja řeka* > *Lesnaja* (pataknev) (< or. *lesnoj* 'erdei').

A vizsgált víznévi anyagban a -*ka* képzős alakok mellett a második legnagyobb csoportot a melléknévi alakú hidronimák teszik ki, pl. *Belij* < or. *belij* 'fehér'; *Bojarskoj* < or. *bojar* 'földesúr, bojár'; *Boļšoje* < or. *boļšoj* 'nagy'; *Časovenskoj* < or. *časovňa* 'kápolna'; *Čornaja* < or. *čornij* 'fekete'; *Dolgiňkaja* < or. *dolgij* 'hosszú'; *Dubovoje* < or. *dub* 'tölgyfa'; *Glubokoje* < or. *glubokij* 'mély'; *Holodnij* < or. *holodnij* 'hideg'; *Kamennij* < or. *kamennij* 'köves'; *Klukvennoje* < or. *klukva* 'áfonya'; *Lipovoje* < or. *lipa* 'hárs'; *Lisij* <

or. *liša* 'róka'; *Lubošnjij* < or. *lub* 'háncs, rost'; *Malij* < or. *malij* 'kis, kicsi'; *Mordovskoje* < or. *mordovskij* 'mordvin'; *Šineňkij* < or. *šinij* 'kék'; *Sosnovij* < or. *sosna* 'fenyő'; *Uzkoje* < or. *uzkij* 'szűk, keskeny'; *Volčij* < or. *volk* 'far kas'; *Zajačij* < or. *zajac* 'nyúl' stb.

A Középső-Volga-vidék többnyelvű névrendszeréből adódóan azonban nemcsak az egyrészes nevek állhatnak melléknévi alakban, hanem a szintagmatikus szerkesztés révén létrejött, kétrészes, alaptagot (földrajzi determinánst) is tartalmazó nevek. Az alaptag és a bővítményrész nyelvi hovatarozása¹ alapján a következő csoportokat lehet felállítani:

a) a bővítményrész és az alaptag egyaránt orosz eredetű: *Grēmjačij kluč*, < or. *grēmet* 'zeng, zúg, dörög'; *Gumennij ovrag* < or. *gumno* 'szérű'; *Gusi-noje ozero* < or. *guš* 'liba'; *Krasnaja řeka* < or. *krasnij* 'piros, vörös'; *Lesnoj ovrag* < or. *lesnoj* 'erdei'; *Mohovoje boloto* < or. *moh* 'moha'; *Mokšan-skoj zaliv* < or. *mokšanskij* 'moksa'; *Peřednaja řeka* < or. *peřednij* 'elő, első'; *Širokoj dol* < or. *širokij* 'széles'; *Sladkoj rodnik* < or. *sladkoj* 'édes'; *Sřednij ovrag* < or. *sřednij* 'középső'; *Svjatoj kolodec* < or. *svjatoj* 'szent'; *Verhņeje ozero* < or. *verhņij* 'felső' stb.

b) a bővítményrész orosz, az alaptag mordvin eredetű: *Dolgoj erke*, < or. *dolgij* 'hosszú'; *Krajnoy latka* < or. *krajnij* 'szélső, külső, távoli'; *Krutoj lišma* < or. *krutoj* 'meredek'; *Ťeudobnaja latka* < or. *ťeudobnij* 'kényelmetlen'; *Pervoj latka* < or. *pervij* 'első'; *Svjatoj lišma* < or. *svjatoj* 'szent'; *Širokoj erke* < or. *širokij* 'széles' stb.

A bővítményrész mindkét esetben orosz eredetű névelemeket tartalmaz, ebben a csoportban tehát nem fordul elő mordvin elem. Érdekes eredményt hoz az orosz grammatikai nemekhez igazodó melléknévi alakok vizsgálata. Az első csoportban feltüntetett, orosz alaptagot tartalmazó 26 víznév melléknévi bővítménye közül csak kettő (*Kamenoj brud*, *Širokoj dol*) lépett az „elmordvinosodás” útjára, míg a második csoportból lényegesen több melléknév vesztette el a grammatikai nemét (*Dolgoj erke*, *Dolgoj latka*, *Kaženoj lej*, *Krajnoy latka*, *Pervoj latka*, *Širokoj erke*). A vizsgált anyagban feltűnően sok, több mint egyharmadnyi az állóvizet megnevező név.

Úgy tűnik, a víznevek között nagyobb arányban vannak jelen a melléknévi alakok, mint a településnevek között: a Mordvin Köztársaság területén 87 melléknévi alakú településnevet találtam. Az ide tartozó nevek tekintélyes

¹ Bizonyos névelemek nyelvi hovatarozását nagyon nehéz megítélni. A *Krajnoy latka* névben a *Krajnoy* tkp. már orosz eredetű mordvin elemnek tekinthető (< or. *krajnij* 'szélső, külső, távoli'), hasonlóképpen a *Dolgoj erke*, *Kaženoj lej*. Ezeket ugyanakkor itt egységesen orosz (eredetű) elemeknek tekintem.

része egyházi név (*Arhangel'skoje, Bogorodskoje, Monastirskoje, Ńikoľskoje, Novoňikoľskoje, Novotroickoje, Pokrovskoje, Trojickoje*). Számuk 1917 előtt még nagyobb volt, s várhatóan a közeljövőben – az esetleges át- és visszakeresztelések révén – ismét nőni fog e csoport.

2.2.6. -iha. L. L. Trube, a Nyizsnyij Novgorod környéki helynevek egyik legismertebb kutatója ezt az eredetileg 'vmihez való tartozást' kifejező képzőt „Nyizsnyij Novgorod vidéki formáns”-nak nevezi (Trube 1973: 260), ugyanis ezen a területen több mint száz *-iha* képzőjű helynév fordul elő. Gyakorisága dél felé haladva csökken: a Mordvin Köztársaságban csak öt település viseli ezt az elemet. A mordvinföldi víznevek közül ide sorolható pl. *Beličiha* (< or. *belij* 'fehér'), *Grēmjačiha* (< or. *grēmet* 'zeng, zúg, dö-rög'), *Lepeliha* (< md. *lepe/lepə* 'éger'), *Ščegoliha* (< or. *ščegol* 'tengelice'), *Šumiha* (< or. *šum* 'zaj, zúgás').

2.2.7. Egyéb képzők. A fentebb elemzett képzőkön kívül néhány olyan is van, amely csak egy-két víznév megalkotásában vesz részt: *-ik*: *Toporik* (< or. *topor* 'fejsze'), *Zajčik* (< or. *zajac* 'nyúl'); *-ca*: *Bistrica* (< or. *bistrij* 'gyors'), *Glinnica* (< or. *glina* 'agyag').

2.2.8. Mordvin eredetű képzők. A morfológus szerkesztés útján létrejött mordvinföldi víz- és településnevek túlnyomó része (függetlenül az alapszó eredetétől) orosz (orosz eredetű) képzőt vesz fel. Van azonban néhány olyan víznév is, amely mordvin képzők tartalmaz. Ezek közül a kicsinyítő képzők egyrészes nevekben, a többi szuffixum pedig kétrészes nevek bővítőmennyiségében fordul elő.

a) Kicsinyítő képzők: *-ña*: *Lubña* (< or. *lub* 'háncs, rost'), *Valdoña* (< md. *valdo/valda* 'fényes, világos'); *-ñe*: *Šelmiñe* (< md. *šelme/šelmə* 'szem'); *-ke*: *Šelvetke* (< md. *šelved* 'könny'), *Žoltke* (< md. *šolt* 'gát, malomtó').

b) Egyéb képzők: *-v* (valamivel való ellátottságot kifejező képző): *Čemeñev lišmapra* < md. *čemeñ/šameñ* 'rozsda'; *Rudaziv erke* < md. *rudas* 'sár'; *Salov lišma* < md. *sal* 'só'; *-tomo* (fosztóképző): *Saltomo lej* < md. *sal* 'só'; *-ž* (participium perfectum activum): *Komaž lej* < md. *komams* 'hajol, meghajol'; *Kulež lej* < md. *kuloms/kuləms* 'meghal'; *Solaž lej* < md. *solams* 'elolvad'.

2.2.9. Statisztikai következtetések

Az általam vizsgált adatsor nem tekinthető zárt korpusznak, céltom nem is az összes mordvinföldi víznév összegyűjtése volt, hanem az általam hozzáférhető forrásokból (Cigankin 1993, Inzsevatov 1987, Kazajeva 2001) ki-gyűjtött és etimologizált nevek segítségével a névalkotási modelleket kívánom bemutatni. Ebből következően abszolút érvényű statisztikai adatokat nem

tudok közreadni, azonban a vizsgált, mintegy ezer tagból álló korpusz mégis lehetővé teszi bizonyos tendenciák bemutatását, óvatos következtetések levonását. Az alábbiakban szereplő számok tehát nem abszolút értékek, nem megfellebbezhetetlen statisztikai adatok, hanem csak a modellalkotásban, tendenciavázolásban segítő információk.

Az oroszországi helynevek leggyakoribb képzői (a melléknévképzők kivételével): *-ka*, *-ov/-jev*, *-in* és *-o*. Ezek a képzők nagyon sokszor képzőbokrok elemeként lépnek fel, kapcsolódási sorrendjük és a korpusz számadatai a következőképpen foglalhatók össze:

	-ka	-ov	-in	-o
ka-	KA	—	k-in	—
ov-	ov-ka	OV	—	ov-o
in-	in-ka	—	IN	in-o
o-	—	—	—	O

	-ka	-ov	-in	-o
ka-	117	—	2	—
ov-	32	0	—	5
in-	3	—	0	0
o-	—	—	—	0

Érdemes ezt a táblázatot összevetni a településnevek képzőivel (adatok: Matcsák 1995: 131–140):

	-ka	-ov	-in	-o
ka-	75	—	0	—
ov-	361	6	—	236
in-	14	—	0	86
o-	—	—	—	0

(E táblázatban nem szerepelnek a többes számú alakok: ezek közül 51 *-ki*, 4 *-ovki/-jevki* és ugyancsak 4 *-Vnki* alakú.)

Első pillantásra is szembeötlő az *-ov/-jev* és *-in* elemek nagy településnévi megterheltsége. Ennek oka véleményem szerint a képzők eredeti funkciójában keresendő. Mindkét szuffixum eredetileg birtoklást, valamihez tartozást fejezett ki, s az apai név képzőjeként sokszor fordult elő személynevekben. Ezek a patronimikus képzők a feudalizmus terjedésével produktív helynévképzővé váltak, ugyanis a település, településrész általában a tulajdonosról kapta a nevét. Ugyanez a fejlődés nem ment, nem mehetett végbe a víznevek körében, ott a személynévi eredet elenyészően csekély, a víz elsősorban valamely tulajdonságáról (szagáról, színéről, hőfokáról, sebességéről, hangjáról), a vízfolyás méretéről és alakjáról, a környező növény- és állatvilágról stb. kapta a nevét.

A *-ka* szuffixum mindkét kategóriában gyakran fordul elő. Ennek oka egyrészt eredeti kicsinyítő képzői jellege ('kis víz', 'kis falu'), másrészt pedig az adaptációs, a *reka* 'folyó', *voda* 'víz' és *d'erevña* 'falu' alaptagokhoz

való igazodás folyamatában betöltött szerepe; ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a személynévi eredetet sem.

Ugyancsak az adaptáció okozza a településnevek körében a nagyszámú semlegesnemű (-ovo/-jevo és -ino) alak meglétét, a *šelo* 'falú' alaptag révén. Ez a csoport a víznevek között természetesen nagyon kis létszámú.

2.3. Jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek

2.3.1. Jelentéshasadás

A pusztai földrajzi köznévből, alaki változás nélkül létrejövő víznevek között a következő alcsoportokat különítettem el:

- folyó: *Javas* (< md. *jov, jav/javas, jevas* 'folyó, víz'), *Jelga* (< tör. *jelga* 'folyó'), *Lej* (< md. *lej/läj* 'folyó');
- forrás: *Bulak* (< tör. *bulak* 'forrás'), *Ključ* (< or. *ključ* 'forrás'); folyó forrása: *Lejbra* (< md. *lejpra/läjpřä* 'folyó forrása');
- mély hely, mélység, gödör, szakadék, árok: *Jurt* (< md. *jurt* 'gödör'), *Lača, Laša* (< md. *lača, laša* 'mély hely a folyóban'), *Lašma* (< md. *lašmo/lašma* 'mélyedés, völgy'), *Latko* (< md. *latko/latka* 'szakadék, árok, gödör'), *Prorva* (< or. *prorva* 'feneketlen mélység'), *Rov* (< or. *rov* 'árok, vízmosás');
- tó: *Erke* (< md. *erke/ärkä* 'tó'); mocsár: *Čej* (< md. *čej/šäj* 'mocsár, nádas, nád').

2.3.2. Metonimikus névadás

Víznevekből gyakran jönnek létre településnevek (számításaim szerint a Mordvin Köztársaság mintegy másfélszeres településnévének 10 százaléka vezethető vissza a település vizére), de a fordított irányú változás viszonylag ritka. Ahhoz, hogy a névátvitel irányát el tudjuk dönteni, nyelvészeti kritériumok mellett településtörténeti információkkal is rendelkezünk kell.

Mordvinföldön csupán néhány személynévi eredetű név kapcsán gyaníthatjuk a településnév elsődlegességét: *Kolopino* falu egy *Kolapa* nevű mordvin telepéről kapta a nevét, s a falu folyója a *Kolopoläj* nevet viseli (Inzsevatov 1987: 100). Elképzelhető, hogy itt egy *Kolapa* szn. > *Kolapa* tn. (mordvin név, ebből később az eloroszosítás révén *Kolopino* vált) > *Kolapaläj* vn. fejlődéssel állunk szemben. Ezt az látszik alátámasztani, hogy ha vn. > tn. névátvitel történt volna, akkor *Kolapa* szn. > *Kolapaläj* vn. > *Kolapaläj* tn. fejlődésnek kellett volna bekövetkeznie (mint ahogy számos esetben így is történt). Hasonló feltevést lehet megfogalmazni a következő településnevek kapcsán: *Konopat'* (> *Konopatka* vn.), *Kozlovka* (> *Kozlovij ključ*), *Kul'ikovka* (> *Kul'iki*).

2.4. Szerkezeti változással alakult nevek

2.4.1. Ellipszis. A mordvinra jellemző *Lambamə latkə* 'tkp. édes-patak', *Sal lišma* 'sós-forrás', *Saltomo lej* 'sótlan folyó' stb. kétrészes szerkezetek bizonyos esetekben elvesztik alaptagjukat. E folyamat tehát így írható le: *Čapamo lej* (szintagmatikus szerkesztéssel létrejött kétrészes név) > *Čapamo* (ellipszissel keletkezett egyrészes név). Ellipszissel csak akkor számolhatunk, ha a név kétrészes előzménye is adatolható, ez Mordvinföldön az oklevelek, többszáz éves dokumentumok hiánya miatt nehéz feladat. Az orosz víznevekre jellemző melléknévi forma is sokszor elliptikus szerkezetre mehet vissza: a *Belij, Belaja, Beloje* nevek „mélyszerkezete” *Belij ključ, Belaja řeka, Beloje ozero* volt.

2.4.2. Kiegészülés. Település- és nyelvtörténeti adatok hiányában talán a legnehezebben megragadható kategória. A viszonylag jól adatolható nagyobb víznevek körében nem találtam idesorolható példákat, az egy-egy faluhoz tartozó, „múlt nélküli” hidronimákról pedig csak óvatosan lehet nyilatkozni. A leggyanúsabbak azok a nevek, melyekben az orosz előtaghoz mordvin determináns társul: arra lehet gyanakodni, hogy a mordvin anyanyelvűek utólag mintegy „kiegészítették” az egyrészes orosz neveket (*Neudobnaja latko* < or. *neudobnij* 'kényelmetlen', *Pervoj latkə* < or. *pervij* 'első', *Svjatoj lišma* < or. *svjatoj* 'szent').

Irodalom

- Baraskov 1974: В. Ф. Барашков, Топонимия Ульяновской области. Ульяновск 1974.
- Cigankin 1993: Д. В. Цыганкин, Память земли. Саранск.
- Gorgyjev 1967: Ф. И. Гордеев, Балтийские и иранские заимствования в марийском языке. In: Происхождение марийского народа. Йошкар-Ола. 180–203.
- Hoffmann 1993: Hoffmann István, Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen.
- Inzsevatov 1987: Инжеватов, И. К. Топонимический словарь Мордовской АССР. Названия населенных пунктов. Саранск.
- Kazajeva 2001: Н. В. Казаева: Эрзянские географические названия – лексико-семантическая характеристика. Саранск 2001.
- Kiss 2000: Kiss Lajos, Az új európai víznév kutatás. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest.

- Maticsák 1995: Maticsák Sándor, A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere. Debrecen 1995.
- Nyikonov 1962: В. А. Никонов, Славянский топонимический тип. In: ВopпГeогp. 58: 17–33.
- 1965: Введение в топонимику. Москва.
- 1971: Пласты русской топонимии Горьковской области. In: ОнПов. 2: 168–173.
- Szuperanszkaja 1964: А. В. Суперанская, Типы и структура географических названий. In: Лингвистическая терминология и прикладная топонимика. Москва. 59–118.
- Tóth 2001: Tóth Valéria, Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. Debrecen.
- Trube 1973: Л. Л. Трубе, Личные мордовские имена в топонимии Горьковской области и некоторые вопросы формирования ее населения. In: ОнПов. 3: 259–263.

*

About the history of name formation of Mordvinian water names

The possibilities for water name formation in Mordvinia can be classified under the following four categories.

Names formed by syntactic construction are the most common type. The results of these changes are names containing two constituents of which the first one belongs to different semantic categories of common names (e.g. qualifying, specifying) while the second one is usually a generic element.

Another type is the result of morphemic constructions in which the most common suffixes are *-ka*, *-ov/-jev*, *-in*, plurale tantum and Russian adjectival suffixes.

The third category covers names formed by semantic name-forming of which the main type is semantic split. This means that a generic element becomes a linguistic unit valued as a proper name without any morphological change. Metaphorical and metonymic name formation are not common among water names of the territory in question.

Names formed by a structural change constitute the fourth type. This causes several problems, since we have very little historical data and it is hard to separate names formed by ellipsis, reduction, completion and augmentation.

SÁNDOR MATICSÁK

Adalékok az osztják hónapnevekhez

RUSVAI Julianna

Pápay József (1873–1931) 1898–99-ben az osztjákok között végzett nyelvészeti és néprajzi gyűjtőmunkát. Elsődleges célja Reguly megfejtetlen szövegeinek az értelmezése volt. A gyűjtésnek csak töredéke jelenhetett meg életében, terjedelmes osztják hagyatéka kutatók nemzedékeinek adott munkát (Fazekas Jenő, Zsirai Miklós, Fokos Dávid, Erdélyi István). Utoljára Vértes Edit tevékenységének jóvoltából láttak napvilágot szövegei faksimile-kiadásban 1989 és 1998 között. A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában őrzött hagyatékának egy része azonban még feldolgozásra, kiadásra vár. Naplóinak tanulmányozása közben bukkantam rá egy feljegyzésre, amely hónapneveket tartalmaz (R 1674. 4. 49). Baloldalt az osztják, a jobbon a vogul kifejezések szerepelnek. A vogulul írt sorok között magyar megfelelőik is megtalálhatók. Valószínűsíthető, hogy ezeket Pápay 1898. július 25-én vethette papírra. Ekkor a Nagy-Ob jobb partján fekvő *sej-puyar* (Főveny-sziget) nevű halásztelepen tartózkodik. A lakók egy Kazim vidéki osztják család, valamint a Ljapin és a Szoszva folyók mellékéről származó vogulok, akik jól értettek osztjákul is. Feltehetően egy Urtipenkov nevű vogul volt az adatközlő, aki egyaránt jól beszélt a vogult és az osztjákot is (l. uo. 33).

Szembeötlő az írásmód hirtelen megváltozása: Az osztjákok földjére érve Pápay lemond a napi események ráérős elbeszéléséről, az időjárás néhány mondatos leírásáról – mint ahogy ezt korábban tette. A napló a jegyzetfüzet szerepét veszi át. Úgy tűnik, mintha szerzőnk sajnálna egyetlen percet is másra fecsérelni, mint osztják szavak, kifejezések megörökítésére. Sajnos, a ceruzával írt bejegyzések nagyon megkoptak, olvasatuk helyenként bizonytalan. Az értelmezést nehezítik a sebtében történt javítások, áthúzások is. Ezért a lehetséges másféle olvasatot zárójelben adtam meg. A következőkben az osztják hónapneveket és a jobb oldalon a vogul hónapnevek oszlopában szereplő magyar kifejezéseket közlöm. Az első magyar szó (márc.) a legfelső vogul hónapnév fölé, az összes többi a vogul kifejezések alá került. Így számuk összesen tizenhárom. A magyar kifejezések első föltételezésünk szerint